

pod red. J. Michalewicza,

Wstęp z: Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850-1939 (1954),

Kraków 1997, s. 487-489.

WANDA BACZKOWSKA, LESZEK HAJDUKIEWICZ

TYMCZASOWA KOMISJA SZKOLNA (9 wrzesień—6 grudzień 1939)

I. Zarys ustroju komisji. Kancelaria i opis zespołu

I. 1. Zarys ustroju komisji

Krótkotrwała, zaledwie trzymiesięczna działalność Tymczasowej Komisji Szkolnej (9 wrzesień—6 grudzień 1939) należy do mało znanych kart historii oświaty polskiej podczas II wojny światowej. W oparciu o autorytet Uniwersytetu Jagiellońskiego komisja pełniła w pierwszych miesiącach okupacji rolę kuratorium życia szkolnego Krakowa.

Myśl o powołaniu społecznego organu, który po ewakuacji Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego (4 IX 1939) zapewniłby ciągłość pracy szkół wszystkich stopni, zrodziła się w kilka dni po wkroczeniu do miasta armii niemieckiej (6 września). Miało to miejsce na zebraniu przedstawicieli nauczycieli i dyrektorów szkół Krakowa, zwołanym 9 września przez ówczesnego rektora UJ prof. Tadeusza Lehra-Spławińskiego do Sali Senackiej Collegium Novum¹. W podjętej na tymże zebraniu uchwale powołano społeczny komitet obywatelski pod nazwą *Tymczasowej Komisji Szkolnej*, z trzema sekcjami: dla szkół powszechnych, średnich ogólnokształcących i zawodowych. Pracami organizacyjnymi komisji miał kierować wybrany wtedy *wydział*. Na jego czele stanął rektor T. Lehr-Spławiński a członkami zostali: Roman Bień, Maria Chrzanowska, Józef Juszczyk, Leon Pilecki, Edward Kostecki i Julian Waga. Jeszcze w tym samym dniu komisja uzyskała sankcję dla swej działalności udzieloną przez urzędującego wiceprezydenta miasta dra S. Klimeckiego, który powierzył rektorowi T. Lehr-Spławińskiemu *utworzenie pod swoim przewodnictwem Komisji Szkolnej, która byłaby najwyższą instytucją w zakresie szkolnictwa wszystkich stopni*².

Opierając się na tym mandacie Tymczasowa Komisja Szkolna zwana niekiedy Komisją Szkolną przy Uniwersytecie Jagiellońskim, ukonstytuowała się jako organ społeczny, początkowo z *wydziałem*, a od 26 września z pięcioosobowym *kolegium*. Na czele kolegium stanął rektor T. Lehr-Spławiński, jego zastępcą został J. Waga a członkami: R. Bień, E. Kostecki, Stanisław Skimina.

¹ J. Waga, *Szkolnictwo miasta Krakowa w latach okupacji niemieckiej 1939–1945*, „Rocznik Krakowski”, T. 31, Kraków 1957, s. 26–27.

² Arch. UJ, sygn. TKS 1.

Siedziba kolegium mieściła się w gmachu Collegium Novum, gdzie aż do 6 listopada działało biuro komisji oraz punkt rejestracyjny dla nauczycieli. Komisja w pełnym składzie zbierała się na okresowe posiedzenia, wyłaniając podkomisje: opieki nad nauczycielami zamiejscowymi, dla spraw szkolnictwa powszechnego, średniego ogólnokształcącego i zawodowego. Zadaniem tych podkomisji była ewidencja nauczycieli przebywających na terenie miasta³, rejestracja młodzieży, przedkładanie wniosków dotyczących uruchomienia szkół, zatrudniania nauczycieli, sporządzanie wykazu budynków, w których można rozpocząć naukę itp. Podkomisje zajmowały się również gromadzeniem i rozdziałem funduszy na utrzymanie szkół i pensji dla nauczycieli. Fundusze te pochodziły z dobrowolnego opodatkowania się części miejscowych nauczycieli, opłat uczniowskich (w wysokości 20 zł miesięcznie) oraz przydzielonej przez wiceprezydenta Stanisława Klimeckiego dotacji na potrzeby komisji i wyrównanie zaległych poborów nauczycielskich. Gromadzone fundusze wydatkowane były za pośrednictwem kwestury UJ. Komisja dysponowała także osobnym *funduszem zaopatrzenia*, z którego wypłacała zapomogi bezrobotnym nauczycielom, głównie pochodzącym z terenu Śląska, Pomorza i Wielkopolski. Mimo podejmowanych wysiłków nie udało się komisji rozszerzyć działalności na szkoły prowincjonalne, nad którymi opiekę miała sprawować specjalna *Sekcja Informacyjno-Doradcza*⁴ poprzez społeczne komitety gminne, zakładane w poszczególnych wsiach i miasteczkach.

Dzięki ofiarnej pracy działaczy komisji, do końca października 1939 r. zdołano uruchomić w Krakowie 47 szkół powszechnych, 17 zawodowych oraz 39 średnich (państwowych i prywatnych), zapewniając naukę ponad 26 000 uczniom, częściowo w zastępczych pomieszczeniach m.in. Gimnazjum X działało w Collegium Novum, a Gimnazjum IV w Collegium Physicum⁵. Działając na wpół legalnie, bez żadnych środków egzekutywy, komisja zdobyła autorytet wśród szerokich rzesz nauczycielskich, podejmując wiążące decyzje m.in. w sprawach personalnych, programowych, organizacji toku nauczania, np. ogłoszono terminy eksternistycznych egzaminów dojrzałości⁶ itp.

Wobec władz okupacyjnych komisja starała się zachować pozory legalności, występując np. o zwolnienie budynków szkolnych od kwaterek wojskowych, o utrzymanie szkolnictwa średniego ogólnokształcącego itd. Jednak już wkrótce uwięzienie profesorów uniwersytetu (6 XI 1939) przyniosło pierwszy cios tym złudnym nadziejom, pozbawiając komisję silnego oparcia, jakim był dla niej autorytet Jagiellońskiej Wszechnicy. Ustanowienie w tym samym czasie cywilnej administracji hitlerowskiej oraz pierwsza fala aresztowań wśród przebywających w Krakowie nauczycieli, wreszcie wzmagające się represje wobec polskich władz samorządowych, instytucji kulturalnych i oświatowych, zmusiły na początku

³ Spisy zarejestrowanych nauczycieli — zob. Arch. UJ, syg. TKS 2.

⁴ Pismo określające zadania sekcji (b.d.) — zob. Arch. UJ, syg. TKS 2.

⁵ J. Waga, *Szkolnictwo...*, s. 32.

⁶ Na ręce członków komisji wpływały podania absolwentów o dopuszczenie do egzaminów dojrzałości — zob. Arch. UJ, syg. TKS 5.

listopada uszczuplone grono członków komisji do wyciszenia swej działalności. Jednym z ostatnich zarządzeń komisji była instrukcja o zawieszeniu od 21 XI 1939 r. zajęć w gimnazjach i liceach, celem uchronienia młodzieży i nauczycieli przed konsekwencjami zapowiedzianej przez gubernatora Otto Wächtera likwidacji zakładów⁷. Dwa tygodnie później, w obliczu coraz agresywniejszej polityki okupanta wobec polskiego szkolnictwa, Tymczasowa Komisja na posiedzeniu 6 XII 1939 r. podjęła uchwałę o zawieszeniu swej działalności⁸ przechodząc do pracy podziemnej, której historia przynależy już do następnego rozdziału dziejów konspiracyjnej oświaty Krakowa.

I. 2. Kancelaria i opis zespołu

Tymczasowej Komisji Szkolnej przyszło działać w warunkach wojennego chaosu i pośpiesznej improwizacji pierwszych miesięcy okupacji. Nie sprzyjało to prowadzeniu normalnej pracy kancelaryjnej. Na posiedzeniu 29 września postanowiono, że poszczególne podkomisje otworzą w gmachu Collegium Novum swoje biura, ze stałymi dyżurami i własną registraturą. W praktyce jednak wszelkie czynności kancelaryjne załatwiali w dalszym ciągu przewodniczący poszczególnych podkomisji przy pomocy społecznie pracujących nauczycieli. W zakres tych prac wchodziła przede wszystkim rejestracja przebywających na terenie Krakowa nauczycieli, wypłata zapomóg i pensji oraz ewidencja młodzieży szkolnej i czynnych w mieście zakładów oświatowych. Wszystkie te agendy uległy zawieszeniu po uwięzieniu 6 XI 1939 r. profesorów uniwersytetu oraz obsadzeniu gmachu Collegium Novum przez załogę niemiecką. Pozostawione wewnątrz budynku materiały komisji podzieliły los registratur innych kancelarii uniwersyteckich, a następnie, prawdopodobnie na przełomie 1939/40 r., w szczątkowym stanie zostały wcielone do *zabezpieczonych* przez Hochschul-Kuratorium zbiorów uniwersyteckich.

Akta komisji zostały z tego zespołu wydobyte bezpośrednio po wojnie w trakcie gromadzenia materiałów do historii UJ w okresie drugiej wojny światowej. Początkowo wcielono je do zbioru akt komisji opracowującej dzieje uczelni w latach okupacji hitlerowskiej. Ze względu na unikalną wartość historyczną oraz ich odrębną kancelaryjnie proveniencję zdecydowano się umieścić je jako osobny zespół niniejszego inwentarza. Z zachowanych w szczątkowym stanie luźnych akt utworzono pięć pokrewnych tematycznie wiązek o łącznej długości 0,09 mb.

Chronologicznie działalność Tymczasowej Komisji Szkolnej pokrywa się z fragmentem registratury akt Senatu UJ z września i października 1939 (sygn. S II O).

⁷ J. Waga, *Szkolnictwo...*, s. 36.

⁸ S. Gawęda, *Uniwersytet Jagielloński w okresie okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCCLXXXV, Prace Historyczne, zesz. 58, Kraków, 1979, s. 20.